

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

ΘΡΥΛΟΙ ΚΑΙ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ ΜΝΗΜΕΣ ΚΑΙ ΒΙΩΜΑΤΑ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΚΟΡΕΛΛΗ
Συνταξιούχου Δασκάλου

8. Ο ΚΕΦΑΛΟΒΡΥΣΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΝΕΡΟΜΥΛΟΙ

Από τη **Πλατεία Σαραγιού** ξεκινάνε δύο δρόμοι για τον κεφαλόβρυσο: Ο ένας στην είσοδο της πλατείας και ο άλλος στην έξοδο της πλατείας.

Ο πρώτος στενός ελικοειδής, ανάμεσα από αραιές κατοικίες με κήπους από μοσχομυρισμένα (την άνοιξη) κιτρινοπράσινα λεμονόδεντρα περνά από το νερόμυλο «Μαρρή» την εκκλησία της Αγίας Μαρίας, το νερόμυλο «Καράμμεμμετη» με ένα πανύψηλο πλάτανο, την εκκλησία του Αγίου Αντρονίκου, τον καφενέ του Χριστού της Χαράλαμπαινας, στρίφει δεξιά, από τον καφενέ του Τσουλή του Κουτσόπαυλου, περνάει πάνω από τον πλαγιαστό λάκκο ενός άλλου νερόμυλου, προχωρεί προς τον Φραγκομαχαλά και καταλήγει στη πλατεία του Γληόρη κοντά στο μύλο το Τρινάλλη με άλλο φουντωτό πλάτανο. (Ο δρόμος από τον καφενέ του Χριστού της Χαράλαμπαινας, προχωρεί ίσια προς τα βόρεια, περνά από το νερόμυλο Συρκαλέ που λέγεται «Μηχανή του Καττάμη» και καταλήγει, διασχίζοντας τη συνοικία του Συρκαλέ, στην εκκλησία του Αη Γιώργη, όπου το νέο νεκροταφείο όλης της ΚΑΤΩ ΚΥΘΡΕΑΣ).

Ο δεύτερος δρόμος αρχίζει από την έξοδο της Πλατείας του Σαραγιού - που χαρακτηριστικό γνώρισμα της είναι ο γεροπλάτανος του Σαραγιού, που ο ίσκιος του - που σκέπαζε την πλατεία και τους χώρους των γύρω καφενείων - αποτελούσε το **εντευκτήριο όλης της ΚΥΘΡΕΑΣ** και των γύρω χωριών, ιδιαίτερα την Άνοιξη και τα Καλοκαίρια.

Στο δυτικό άκρο της Πλατείας το διάφορο πετρόκτιστο Αρχοντικό του Αρτίμπη Μελικιάν - του μεγάλου **τοιφλικά** όλης της Περιοχής μέχρι του Παλαϊκύθρου - και πίο

κάτω από το Παλάτι τούτο ο νερόμυλος «**Κορώνας**».

Αυτός ο δεύτερος δρόμος που άρχιζε μετά από το καφενείο του Γιώργη του Χατζηκωσταντή - που με τη μεγάλη πλακόστρωτη βεράντα του δέσποζε - σαν εξέδρα -όλης της περιοχής, - προχωρούσε προς τα βόρεια και ανάμεσα από καλαμιώνες και περβόλια από λεμονόδεντρα και ελιχώρια πίσω από αραιές ισόγειες κατοικίες διάσχιζε τη «**Καμάρα**». (Ένας πλαγιόδρομος χωματένιος, λίγο πιο πάνω από το καφενείο του Γιώργη, οδηγούσε στα αριστερά στο νερόμυλο «**Στέφανο**».

Ο δρόμος της «Καμάρας» ανηφορίζοντας προς τα βόρεια προχωρούσε προς ένα απέραντο περβόλι με περιποιημένα εσπεριδοειδή (φουντωτές πορτοκαλιές, οξιινίες, κρέπηφρουτ, χρυσομηλιές, λεύκες, πλατάνια, κλήματα), περνούσε από το πετρόκτιστο διάφορο αρχοντικό του αείμνηστου Αθανασιάδη - επιθεωρητή των Δημοτικών Σχολείων - και κατέληγε στη πλατεία του Γληόρη, όπου ενωνόταν με τον άλλο δρόμο.

Ανάμεσα στους δύο τούτους ασφαλτοστρωμένους δρόμους ένας άλλος στενός, χωματένιος και σαν μονοπάτι στην πιο πολλή διαδρομή, ξεκινούσε από το νερόμυλο «Μαρρή» και τσακιλωμένος στο ανήφορο προς το καφενείο του Γιαννατζή και πλακόστρωμένος έξω από τα σπίτια του **λογιωτάτου** και του πετρόκτιστου οχετού του ποταμού προς το μύλο «Μαρρή», προχωρούσε προς τον καφενέ της ΦΑΝΕΡΩΜΕΝΗΣ (του Παυλή του Λεφτέρη) με τη πλατεία πλακόστρωτη αυλή και τον πελώριο πλάτανο στην άκρη του ποταμού.

Από τον καφενέ της Φανερωμένης περπατώντας πάνω σε στενή πετρόκτιστη διάβαση μεταξύ του αυλακίου του Εμίρ Χαργιού και του αποχετευτικού **οχετού** (κα-

ταράντι) του νερόμυλου Καράμεμετη, φτάνουμε στη «Χαραή» όπου χωρίζεται το «Εμίρ Χαράι». Πάνω από τα $\frac{2}{3}$ του νερού της χαραής αυτής διοχετεύεται με πετρόκτιστο αυλάκι (βερκί) στον λάκκο του νερόμυλου «Μαρμαρέτη» που έχει τη μικρότερη απόδοση απ' όλους τους άλλους νερόμυλους ποσότητα νερού.

Το στενό μονοπάτι προχωρεί προς τα πάνω δίπλα από το αυλάκι του νερού και ανάμεσα από περβόλια φτάνει στο δώροφο αρχοντικό, σπάνιας λαϊκής αρχιτεκτονικής του αείμνηστου Κυριάκου Λεμονοφιδή, μεγάλου προεστού, που υπηρέτησε και σαν Δήμαρχος της κωμόπολης και με μεγάλο γιοφύρι συνδέεται με το δρόμο που έρχεται από την Καμάρα και προχωρεί περνώντας από το σπίτι του Παπαδιακού, του Παναγιώτη Λεμονοφιδή και του Μουξιοφίδη προς την πλατεία του καφενείου του Γληόρη, που τα σκιάζει ο πελώριος πλάτανος του νερόμυλου Τρινάλλη.

Ο δρόμος αυτός από τη γέφυρα του Λεμονοφιδή, μέχρι το γεφύρι της Πλατείας του Τρινάλλη είναι **πετρόκτιστος** στη πλευρά του ποταμού από τρία μέχρι πέντε μέτρα ύψος.

Από τη πλατεία του Τρινάλλη προχωρεί ο δρόμος προς τη πλατεία του Δημαρχείου, του καφενείου του Σπύρου του Κλεόπα και του νερόμυλου «Ξυρεύρικο». Σ' αυτή τη μικρή διαδρομή των τετρακοσίων μέτρων ο δρόμος περνάει κάτω από τις κλασικές και μοναδικές καμάρες πάνω από τις οποίες βρίσκεται σπίτι λαϊκής αρχιτεκτονικής που στηρίζεται στη δεξιά πλευρά πάνω σε πετρόκτιστο τοίχο, όπου βρίσκεται το υπόλοιπο μέρος της κατοικίας και κήπος με λεμονόδεντρα, στα αριστερά το σπίτι των **καμάρων** στηρίζεται στο πετρόκτιστο βερκί του μύλου του Τρινάλλη που μεταφέρει το νερό από το «Ξυρεύρικο» στον κατακόρυφο λάκκο του Τρινάλλη σε ύψος γύρω στα εξή μετρα. Από τη δεύτερη χαλοδησιά της αποχέτευσης του μύλου τούτου, λίγο πιο κάτω από τις καμάρες, ξεχειλίζουν τα νερά, οχηματίζουν μικρό ρομαντικό καταρράκτη και χύνονται κελαριστά στο πέτρινο αυλάκι στη πλευρά του δρόμου.

Στα βρεγμένα πέτρινα τοιχώματα του λάκκου και του οχετού βλαστάνουν βρύα, λειχήνες, σκορπιδία, ανεμώνες, παπαρούνες προσφέροντας ένα γοητευτικό θέαμα

στους διαβάτες.

Από τη πλατεία του Δημαρχείου ο ασφαλτοστρωμένος δρόμος προχωρεί ανάμεσα από περβόλια και φτάνει στο νερόμυλο «Βούππο», όπου στενεύει και προχωρεί ανηφορικά σε άλλη πλατεία με άλλο **πελώριο** πλάτανο δίπλα από τη χαραή στην οποία χωρίζεται το πρώτο και πιο μεγάλο «ταξιμι» το «**Τοψιού χαράι**» που προχωρεί στα ανατολικά αρδεύοντας τους απέραντους ελαιώνες και τους λεμονόκηπους της «Καμάρας» μέχρι το Τουρκοχώρι Μπέγκιογιου.

Από τη Πλατεία του Δημαρχείου και του Κλεόπα ένας πλαγιόδρομος προς τα δεξιά, απότομα ανηφορικός, προχωρεί προς το Παρεκκλήσι του Αρχαγγέλου και διασχίζοντας τη συνοικία της Τζουμαγιάς φτάνει στο Δημοτικό Σχολείο «της Τούμπας» από τις βεράντες του οποίου απολαμβάνει το καταπράσινο **Πανόραμα της Κάτω Κυθρέας**. Ο δρόμος προχωρεί - αριστερά του Σχολείου - και ενώνεται με τον κεντρικό δρόμο στη πλατεία της Χαραής του Τοψιού.

Από τη πλατεία τούτη ένας πλαγιόδρομος προς τ' αριστερά οδηγεί στο νερόμυλο «**Μαχαιρά**» και πιο πέρα σε άλλο νερόμυλο δυτικότερα που χρησιμοποιεί το άλλο μισό νερό του Κεφαλοβρύσου, που χωρίζεται στη χαραή του «Τραππερκού» μετά από το νερόμυλο «**Γιατρό**».

Από τη χαραή του «Τραππερκού» γίνεται ο διαχωρισμός της ΠΑΝΩ ΚΥΘΡΕΑΣ που περιλαμβάνει τη ΧΑΡΔΑΚΙΩΤΙΣΣΑ και τη ΣΥΡΚΑΝΙΑ, από τη ΚΑΤΩ ΚΥΘΡΕΑ που περιλαμβάνει τις ενορίες ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, ΑΓΙΟΥ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ, ΑΓΙΑΣ ΜΑΡΙΝΑΣ (που περιλαμβάνει τη Θεοτόκο και τη Καμάρα) και της ΧΡΥΣΙΔΑΣ με την εκκλησία του Τιμίου ΣΤΑΥΡΟΥ.

Οι κάτοικοι της Κάτω Κυθρέας και των Περιχώρων που έχουν τίτλους των διαφόρων «ταξιμιών» νερού του ΚΕΦΑΛΟΒΡΥΣΟΥ έχουν δικαίωμα φρουρήσεως των ταξιμιών τους και του ΠΟΤΑΜΟΥ του Παλαικίου μέχρι του ΤΡΑΠΠΕΡΚΟΥ μόνον. Οι κάτοικοι των Πάνω ενοριών (Χαρδακιώτισσας και Συρκανίας) έχουν δικαίωμα αρδεύσεως των κήπων τους ανενοχλήτως από την πηγή του Κεφαλοβρύσου.

Μετά από τον μύλο το Κεφαλοβρύσου, που έχει μετατραπεί τελευταία σε σύγχρονο **ηλεκτροκίνητο** εργοστάσιο αλευροποιί-

ας από τους αδερφούς Χρηστίδη. με μια χαραρή πλακοστρωμένη χωρίζεται το νερό σε δυό μέρη. Το ένα μέρος ακολουθεί δεξιά κατεύθυνση, αρδεύει τους κήπους της Συρκανιάς και κινεί ορισμένους μύλους. Το άλλο μέρος ακολουθεί αριστερή κατεύθυνση κινεί άλλους μύλους και εκεί που τελειώνει η Συρκανιά και αρχίζει η Χαρδακιώτισσα και από τα λεγόμενα «δήμματα» προχωρεί όλο το νερό του Κεφαλοβρύσου προς τον νερόμυλο «Γιατρό».

Ο κεντρικός δρόμος από τη πλατεία της χαραής του «Τοφιού» ανηφορίζοντας προχωρεί προς τη Χαρδακιώτισσα έχοντας στα δεξιά λόφους από άργιλλο, στα αριστερά όμως την **καταπράσινη** κοιλάδα με τους ελαιώνες, τους λεμονόκηπους, λεύκες, ιτιές, πλατάνια, καλαμιώνες... Διασχίζοντας την πυκνοκατοικημένη συνοικία περνά από κοντά στην εκκλησία της Παναγίας της Χαρδακιώτισσας, το Δημοτικό Σχολείο, προχωρεί προς την κεντρική πλατεία, όπου τα καταστήματα, τα καφενεία και τα αρχοντόσπιτα λαϊκής αρχιτεκτονικής. Ανηφορίζοντας προχωρεί έξω από τη Χαρδακιώτισσα και φτάνει στη Συρκανιά. Εδώ, έξω από το τελευταίο νερόμυλο της ανατολικής πλευράς κατηφορίζει προς το μεγάλο γιοφύρι και προχωρεί προς το Κέντρο της Συρκανιάς, όπου τα κρεοπωλεία τα καφενεία και τα καταστήματα της ενορίας. Προχωρεί, ανηφορίζοντας, έξω από τη συνοικία και ακολουθώντας τη ρίζα του βουνου φτάνει στον Κεφαλόβρυσο.

Ο ανατολικός δρόμος - ασφαλτοστρωμένος - προχωρεί ανηφορίζοντας κοντά από άλλους νερόμυλους και με γυμνούς λόφους στα ανατολικά προχωρεί προς τον Κεφαλόβρυσο. Από το δρόμο τούτο η θεα είναι πανοραμική. Κάτω, στο βάθος, η καταπράσινη κοιλάδα με καλαμιώνες ιτιές, λεύκες, πλατάνια ελαιόδεντρα και λεμονόκηπους. Τα σπίτια, στα δυτικά, **αμφιθεατρικά** κτισμένα με τα κόκκινα κεραμίδια και τα τζιβέρτια των μελισσών συμπληρώνουν το πανόραμα.

Ο ΚΕΦΑΛΟΒΡΥΣΟΣ

α) Η ΠΗΓΗ. Από μια σήραγγα στη ρίζα του βουνου, στους προποδες του Πενταδάκτυλου, παφλάζοντας ξεχύνεται σαν γνήσιο **αρτεσιανό** το κρυστάλλινο νερό της πιο μεγάλης πηγής στην Κύπρο. Πάνω από τη σήραγγα είναι κτισμένο το μικρό καφενεδάκι. Κάτω απλώνεται η πλατεία με τα θεόρατα

πλατάνια. Δημιουργός της πλατείας μνημονεύεται ο αείμνηστος Μιχαήλης του Αντωνουδίου (Ατταλίδης). Η Πλατεία τούτη αποτελεί ιδανικό Κέντρο Διασκεδάσεων των κατοίκων της Κυθρέας και της γύρω Περιοχής και πολλών άλλων επισκεπτών από τη Λευκωσία ιδιαίτερα, κατά τη καλοκαιρινή περίοδο.

ΜΙΑ ΘΥΛΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΓΙΑ ΤΗ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗ ΤΗΣ ΠΗΓΗΣ.

Είναι επιστημονικά παραδεκτό πως η πηγή του Κεφαλοβρύσου της Κυθρέας όπως και οι δυό άλλες πηγές της Λαπήθου και του Καραβά από την αντίθετη (βορεινή) πλευρά του Πενταδάκτυλου αποτελούν τις **εξόδους** μιας τεράστιας υπόγειας δεξαμενής που σχηματίζεται με την απορροφήση από τα **ασβεστολιθικά** πετρώματα της οροσειράς των ομβρίων υδάτων της χειμερινής περιόδου. Γι αυτό και σε χρόνια πολυομβρίας ανεβαίνει η στάθμη των πηγών. Όμως η λαϊκή **φαντασία** θεωρεί εξεζητημένη και μάλλον απίθανη αυτή τη θεωρία ιδιαίτερα για την πηγή του Κεφαλοβρύσου Κυθρέας που για αιώνες ξεχύνει με παφλασμό τα πλούσια και κρυσταλλένια τούτα νερά στη καταπράσινη κοιλάδα και ποτίζει κήπους και αγρούς σε έκταση πέντε τετραγωνικών μιλίων μέχρι Παλαϊκούθρου και Εξωμετοχίου.

Και εδημιούργησε ένα θρύλο πως το νερό πηγής του Πενταδάκτυλου στην Κυθρεα έχει τη **προέλευση** του στα ... όρη της **Καραμανιάς**, απ' όπου έρχεται κάτω από τη θάλασα της Κιλικίας μέσα από μια υποθαλάσσια σήραγγα:

Κάποιος Κυθρεώτης **μεταπράτης** (πλανόδιος πραγματευτής), ταξίδεψε κάποτε στην απέναντι της Κύπρου πλευρά της Μικράς Ασίας - στη Μερσίνη. Ανεβηκε ψηλά σ' ένα καταφυτο βουνό με πλούσια νερά που σχημάτιζαν καταρράκτη. Κάθησε κοντά στο τρεχάτο νερό, κάτω από τη σκιά ενός πελώριου δέντρου. Αφού ξεκουράστηκε λίγο έβγαλε τα λιτά του τρόφιμα για να φάει, είχε μαζί του ψωμί, ντομάτες και ελιές μαύρες αλατισμένες της Τζυρκας μέσα σε ένα ... **άππο**, (πλεκτό ψάθενο στρογγυλόμακρο δοχείο που κλείει με κινητό δεμένο στούπωμα: απ' αυτά που χρησιμοποιούν για τις ελιές οι ξωτάρηδες που τοποθετούν στις βούρκες τους με το ψωμί και το κρεμμύδι).

Σε μια στιγμή ξέφυγε απ' τα χέρια του ο άππος κι έπεσε στο ορμητικό νερό και προχώρησε στον καταρράκτη - ο άνθρωπος δεν πρόλαβε να το μαζέψει και χάθηκε στον καταρράκτη...

Αφού περιόδεψε και σε μερικές άλλες πόλεις και χωριά της Μικρασίας σε ένα μήνα γυρίσε στην πατρίδα και κάθησε κοντά στην πηγή του Κεφαλόβρυσου της πανώριας Κυθρέας να ξαποστασει. Κοιτάζοντας τα κρυστάλλινα νερά της πηγής, σε μια στιγμή βλέπει... να κινείται μέσα στα νερά που βγαίνουν απ' τη βρύση ο **άππος** του που έχασε στο καταρράκτη της Καραμανιάς! βουτήξε και τον άρπαξε. Ήταν ο ίδιος, ο δικός του που έχασε στον καταρράκτη στο βουνό της Μικρασίας, έξω από τη Μερσίνα!

ΜΙΑ ΑΛΛΗ ΘΥΡΥΛΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ που σχετίζεται με τους μύλους και αναφέρεται στη θαυματουργική δύναμη του ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΑΝΟΥ - Επισκόπου Κυθρέας και του Αγίου ΑΜΒΡΟΣΙΟΥ που διέμενε στο ομώνυμο χωριό, εκείθεν της οροσειράς του Πενταδάκτυλου.

Ήταν - λέει η Παράδοση - ο Άγιος Δημητριανός (πριν ανέλθει στο επισκοπικό αξίωμα) **μυλωνάς** σε ένα από τους νερόμυλους της Πανω Κυθρέας.

Μεσα στα μέσα του Νιοβρη ο άγιος Αμβρόσιος φόρτωσε στο ζώο του ένα σακκί σιτάρι και προχώρησε προς την Κυθρέα για να το αλέσει σε ένα από τους νερόμυλους. Κατά τύχη σταμάτησε στο μύλο που ήταν μυλωνάς ο Άγιος Δημητριανός. Ήταν νύκτα όταν πέζεψε στο μύλο. Νύκτα χειμωνιάτικη με βροχές και τσουχτέρο κρύο. Όταν ήρθε η σειρά του Αμβροσίου βάλανε το σιτάρι στη κοφινιά του μύλου, τον κανόνισαν να το βγαλει «ψιλό» όσο τό 'θελε ο πελάτης και καθήσανε στη ζεστή τάβλα με τη προβιά και το παπλωμα κουβεντιαζοντας. Ο μύλος φωτιζότανε με το αμιδρό φώς του λυχναριού (μικρή τενεκεδένια λάμπα με φυτίλλι). Έξω ο καιρός αγριεψε κι έπεφτε αδιάκοπα δυνατή βροχή... και βέβαια κρύωναν...

Σε μια στιγμή σώθηκε το πετρέλαιο του λυχναριού και έσβυσε ο λυχνος... Κοίταξε στο τενεκεά του πετρελαίου ο άγιος Δημητριανός για να γεμίσει τη λαμπούμα το πετρέλαιο είχε σωθεί. Έτσι έμειναν στο σκοτάδι.

Ο άγιος Δημητριανός τότε, που ήξερε τα κατατόπια, προχώρησε, έδωσε το μύλο,

κατέβηκε στο **κατωστέγι**, γέμισε τη λαμπούμα του με **νερό**, την άναψε και συνεχισαν το αλέσμα και την κουβέντα τους...

Το γεγονός τούτο - να μετατραπεί το νερό σε πετρέλαιο έκαμε μεγάλη εντύπωση στον Άγιο Αμβρόσιο... Πίστεψε στις θαυματουργικές ικανότητες του Αγίου Δημητριανού - του μυλωνά.

Αλλά και ο Άγιος Αμβρόσιος φημιζόταν και αυτός για τις θαυματουργικές του ικανότητες.

Όταν γυρίσε στο χωριό του, εντυπωσιάσμενος από το θαύμα του μυλωνά - του Αγίου Δημητριανού, - αποφάσισε να δείξει στο μυλωνά και τις δικές του ικανότητες.

Ένας γείτονας του Αγίου στον Άη Γρόση ετοίμασε το αλέσμα του για να πάει στη Τζυρκα να αλέσει. Προτού ξεκινήσει για την Κυθρέα, ο άγιος Αμβρόσιος, που ήταν ιερέας στον ομώνυμο ναό, άναψε μερικά καυσοζύλα πευκού, τα έκαμε κάρβουνα, το τοποθέτησε μέσα σε ένα... **καλάθι!** Τα έδωσε στο χωριανό του και τον παρακάλεσε να τα πάρει έτσι αναμμένα στον Άγιο Δημητριανό, τον μυλωνά, για να ζεσταίνονται στην παγωμένη νύκτα του χειμώνα.

Ο Άγιος Δημητριανός εντυπωσιάστηκε από το δώρο που του έστειλε ο Άγιος Αμβρόσιος...

9. ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Στις **υπώρειες** του Βουφαβεντού, στην αγκαλιά του βουνού, σε μια καταπράσινη **κοιλάδα** με μικρές βρυσούλες και τρεχάτα νερά, είναι κτισμένο το Μοναστήρι του Χρυσοστόμου που ανήκει στον Πανάγιο Τάφο. Βρίσκεται χίλια πεντακόσια περίπου μέτρα πιο μακριά, και φυσικά πιο ψηλά, από το ορεινό χωριό του **Κουτσοβέντη**.

«Πότε κτίστηκε ακριβώς δεν ξέρουμε -γράφει ο σεϊμνηστος λαογράφος και δάσκαλος Νεάρχος Κληριδης στο βιβλίο του «ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ». Είναι και τούτο το μοναστήρι, γράφει, δημιουργημα των Βυζαντινών Χρονων και ασφαλώς κτίστηκε πολλα χρόνια πριν έρθουν οι Φράγκοι στο νησί μας, πιθανό στα τέλη των Αραβικών επιδρομών, οι οποίες βάσταξαν κάπου 300 χρόνια, χρόνια μαύρα χρόνια τρόμου και αγωνίας, χρόνια σφαγής και ερήμωσης».

Κτίστηκε - γράφει ο Ν. Κληριδης - από μια δυστυχισμένη Αρχόντισσα, που έπαρχε

από μια **ανιάτη** αρρώστεια (έκζεμα ή λέπρα) και διέμενε στα απέραντα δωμάτια του Βυζαντινού Κάστρου που έκτισαν οι Βυζαντινοί Αυτοκράτορες στις πιο ψηλές κορφές του Βουφαβέντου στην οροσειρά του Πενταδάκτυλου για να αγναντεύουν την απέναντι θάλασσα της Κιλικίας οι Ακρίτες φρουροί και να επισημαίνουν τη παρουσία των караβιών των Σαρακηνών πειρατών...

Η αρρώστεια της Αρχόντισσας, που διέμενε στα ΣΠΙΤΙΑ ΤΗΣ ΡΗΓΑΙΝΑΣ, μεταδόθηκε και στο σκυλάκι της, που ήταν ο αχώριστος σύντροφός της.

Απομονωμένη και θλιμμένη η Αρχόντισσα γιατί οι συγγενείς της απόφευγαν με κάθε τρόπο να την πλησιάσουν, και στενοχωρημένη γιατί και αυτοί οι δούλοι και οι δούλες της με δυσκολία την πλησίαζαν, εύρισκεν ανακούφιση στο πανοραμικό θέαμα που απλωνόταν στον απέραντο κάμφο της Μεσαορίας με τα χωριουδάκια του, με τη Λευκωσία ανάμεσα τους, τη βουνοσειρά του Μαχαιρά με τα πυκνά δάση της, το απομονωμένο βουνό του Σταυροβουνιού με το Μοναστήρι του Τ. Σταυρού στην κορυφή του. Στη βορεινή πλευρά απολάμβανε τη καταπράσινη πλαγιά του Πενταδάκτυλου, τα δαντελωτά ακρογιάλια και τη γαλανή θάλασσα...

Το άρρωστο σκυλάκι υπόφερε πολύ. Όταν το έπιανε η φαγούρα κι οι πόνοι δε μπορούσε να ησυχάσει. Έβγαινε έξω από το Κάστρο κι έτρεχε εκεί στις κατωφέρειες του Βουνού και ζητούσε να βρει κάπου ανακούφιση. Έτσι έφτασε κάποτε σ' ένα μεγάλο βράχο απ' όπου έτρεχε μια βρύση και σχημάτιζε μια λιμνούλα. Εμπαινε στη λιμνούλα, τριβόταν στο βράχο κι ένοιωθε μεγάλη ανακούφιση. Κάθε μέρα επισκεπτόταν τη βρυσούλα, λουνόταν στη λιμνούλα και σιγά - σιγά θεραπεύτηκε απ' την αρρώστειά του.

Αυτή η βρυσούλα του βράχου με μια πέτρινη λεκάνη είναι το σημερινό **άγιασμα** του Μοναστηριού. Την επισκέπτονταν οι προσκυνητές και λούζονταν στη λεκάνη της βρυσούλας και όσοι είχαν - προ παντός τα παιδιά - καρφήτες στο κεφάλι, κάποια αρρώστεια στο δέρμα τους ή έκζεμα θεραπεύονταν. Είχαν καθιερωθεί από τα παλιά τα χρόνια να γίνεται κάθε χρόνο στις 29 του Ιούνη προσκύνημα στο Μοναστήρι και μεγάλο πανηγύρι στο οποίο προσέρχονταν κατά

εκατοντάδες προσκυνητές από την Κυθρέα (και την Πάνω και την Κάτω) κι από τα περιχώρα της (Νιόχωρκο, Τραχώνι, Βώνη, Παλαικυθρο και Έξω Μετόχι) από τη Μιά Μηλιά, το Καίμακλι, τη Παλλουριώτισσα και τη Λευκωσία.

ΤΟ ΚΤΙΣΙΜΟ ΤΟΥ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΥ

Ο Νεάρχος Κληρίδης στην αναφορά του για το Μοναστήρι του Χρυσοστόμου σημειώνει: «Μια μέρα η Αρχόντισσα του Κάστρου καθόταν σε μια τράτσα και κοιτάζε κατά τη πεδιάδα της Λευκωσίας. Το σκυλάκι (που άρχισε να θεραπεύεται) καθόταν δίπλα της. Έξαφνα το βλέπει να φεύγει από κοντά της, να βγαίνει από τη μεγάλη εξώπορτα του Κάστρου και να παίρνει το μονοπάτι που κατέβαινε κάτω κατά το μοναστήρι, που δεν υπήρχε ακόμα τότε. Δε πέρασε τίποτε από το νου της. Σε λίγες ώρες το σκυλάκι γύρισε πίσω από το ίδιο μονοπάτι. Την άλλη μέρα το σκυλάκι έκαμε τα ίδια οπότε η αρχόντισσα πρόσταξε μια μέρα ένα από τους υπηρέτες της να πάει ξωπίσω από το σκυλάκι και να κοιτάξει προσεκτικά ως που πηγαίνει και τι κάνει τέλος πάντων.

Σε λίγες ώρες ο δούλος γύρισε μαζί με το σκυλάκι. Η αρχόντισσα ανυπόμονη το ρώτησε τι είδε και κείνος της είπε:

«Κάτω στη ρίζα του βουνού είναι ένας πελώριος βράχος. Από τη ρίζα του βράχου αυτού βγαίνει μια βρυσούλα με λιγοστό νερό που σχηματίζει μια μικρή λιμνη. Το σκυλάκι πήγε τρεχτό στη λιμνούλα εκείνη και λούστηκε στο νερό της. Σε λίγο βγήκε από το νερό, τινάκτηκε και ξαναμπήκε στην λιμνούλα. Πάλι βγήκε και ξαναμπήκε. Ύστερα τινάκτηκε καλά πήρε δρόμο για το κάστρο και εγώ ξωπίσω του».

Από τα λόγια του υπηρέτη η αρχόντισσα υποψιάστηκε πως μπορεί νάγινε καλά το σκυλάκι της από το νερό της βρυσούλας εκείνης και πρόσταξε τους δούλους της να της φέρουν από το νερό εκείνο για να το δοκιμάσει. Από τα πρώτα μπάνια που έκανε άρχισε να καλυτερεύει η υγεία της. Πετούσε από τη χαρά της και φιλούσε, σφιγγοντας στην αγκαλιά της το σκυλάκι της. Σε λίγες μέρες έγινε εντελώς καλά η αρχόντισσα. Χαρές και μηνύματα στους δικούς της και στους γνωστούς πως γιατρεύτηκε. Το διαλάλησε παντού. Η Αρχόντισσα επισκέφτηκε τη βρυσούλα κι ευχαρίστησε το Μεγαλοδύναμο που έπλασε μέσα στα σπλάγχνα της γής

μια τέτοια θαυματουργή πηγή Συλλογίζοταν να γυρίσει στην Πολιτεία κοντά στους δικούς της.

Όμως μια νύκτα προτού εγκαταλείψει το Καστρο η Αρχόντισσα είδε ένα ζωντανό όνειρο: Φανερώθηκε στον ύπνο της ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος και της είπε:

«Μην πας πουθενά. Κατέβα στη βρύση που σε γιάτρευε, κτίσε εκεί κοντά ένα μοναστήρακι με εκκλησιά χαρισμένη στονόμα μου, και μείνε εκεί σ' όλη σου τη ζωή. Θα είσαι πιο χαρούμενη κι ευτυχισμένη παρά αν κατεβής στη πολιτεία».

Άλλο που δεν ήθελε η ευγενική αρχόντισσα. Πως αλλιώς θα μπορούσε να ξεπληρώσει ένα χρέος προς το Θεό και προς το τόπο που της χάρισε την υγεία της; Κάλεσε τεχνίτες και εργάτες και σε λίγους μήνες κτίστηκε το Μοναστήρι του Χρυσόστομου. Κάλεσε μοναχούς στα κελιά του, χάριστο μοναστήρι πολλά κτήματα για τη συντήρησή τους. Ήταν τόσο ευτυχισμένη με τη πράξη της αυτή, ώστε να μη θελήσει να φύγει ποτέ από το Μοναστήρι...».

Στα δυτικά της εκκλησίας και του διώροφου συγκροτήματος των κελλιών είναι ένα μεγάλο περβόλι, που ποτίζεται από το νερό μιας τεραστίας δεξαμενής που τροφοδοτείται από μια βρυσούλα που βρίσκεται στην πλαγιά της ρεματιάς.

Από το μπαλκόνι του μεγάλου ανώγειου χώλου το θέαμα είναι πανοραμικό. Κάτω η κατάφυτη, καταπράσινη κοιλάδα και στη δυτική πλευρά ο απέραντος κυπαρισσώνας δημιουργήματα της εργατικότητας των μοναχών της παλιάς εποχής. Πιο κάτω το μικρό χωριό του Κουτσοβεντή με τα λακκοβούναρα κατάφυτα με ακακίες.

Παιδικές αναμνήσεις από το παναΐρι του Χρυσόστ.

Θάμουν οκτώ ως δέκα χρονών, όταν για πρώτη φορά πήγα με τους γονιους μου και πολλούς άλλους χωριανους στο ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟ. Όταν βγήκαμε από τη καταπράσινη περιοχή της Τζυρκας προχωρήσαμε σ' ένα στενό μονοπάτι ανάμεσα σε ακακίες και κοντά στην κοιτή του ποταμού Τεγκέλη. Περνούσαμε από τα «λακκοβούναρα» που ήταν κατάφυτα από ακακίες.

Σε κάποια στιγμή αρχίσαμε να περνούμε από κάτι ανηφορικά στρεψιμάτα, τα ονομαστά «γυριλλούδκια». Η διαδρομή από τα

γυριλλούδκια κοίταζε κατά την πεδιάδα της Λευκωσίας κράτησε πάνω από τρία τέταρτα της ώρας. Οι πεζοί αγκομαχούσαν και τα γαϊδούρκα φαινόταν κουρασμένα. Στο πιο ψηλό βουναλάκι αντικρύσαμε το Μοναστήρι και πιο χαμηλά το χωριουδάκι του Κουτσοβεντή. Πέρα στην κορφή της οροσειράς το Βουφαβέντο με τα σπίτια της Ρήγαινας και ανατολικότερα ο επιβλητικός Πενταδάκτυλος με ανοικτά τα πέντε δάκτυλα της πέτρινης παλάμης του.

Προχωρούσαμε τώρα πιο άνετα ανάμεσα από πεύκα και ακακίες και διασχίζοντας τον Κουτσοβεντή φτάσαμε στη Ξακουστή Μονή.

Πεζέψαμε τακτοποιήσαμε τα πράγματα και τα ζώα μας, καθαριστήκαμε και μπήκαμε στην εκκλησιά, όπου γινόταν ακόμη η ακολουθία της Θείας Ευχαριστίας. Εκατοντάδες οι προσκυνητές.

Μετά την εκκλησιά, οι γονιοί μας με τη παρέα τους άρχισαν να ετοιμάζουν τα... ψητά στα κάρβουνα κάτω από τη σκιά των πευκών. Εγώ με κάποιον άλλο συνομήλικό μου περιεργαζόμαστε τις φουντωτές αμυγδαλιές, έξω από τον περιβολό του μοναστηριού, ανεβήκαμε σκαρφαλώνοντας πάνω σε μια αμυγδαλιά που ήταν φορτωμένη πράσινα αθασούδια και αρχίσαμε να γεμίζουμε τις τζέπες των παντελονιών και... τους κόρφους μας.

Σε μια στιγμή ακούμε μια αυστηρή φωνή από κάτω:

– Ρε σεις τι κανετε εκει πάνω στο δεντρο: Παγώσαμε. Κατεβήκαμε στη προσταγή του τρέμοντας. Είδαμε στο βραχίονα του χεριού του το μεγάλο προουντζίνο σήμα του αγροφύλακα. Μας πήρε από τα μπράτσα και μας οδήγησε στο κελλάρι του μοναστηριού όπου μας ανάγκασε να αδειάσουμε τους κόρφους και τις τζέπες μας από τα αμύγδαλα. Μας άρχισε ανάκριση από που είμαστε και ποιοί ήταν οι γονείς μας και που βρίσκονταν. Τον οδηγήσαμε στον τόπο που βρίσκονταν οι δικοί μας. Μας επέληξαν οι δικοί μας, ζητήσαμε ουγγνώμη από τον αγροφύλακα και το επεισόδιο έληξε, μα εμείς μείναμε... τρομοκρατημένοι.

Μετά από ένα πλούσιο φαγοπότι επισκεφτήκαμε το **αγίασμα**, που απέχει γύρω στα πεντακόσια μέτρα, εκεί σε κεινο το βράχο από τον οποίο αναβλύζει το θαυματουργό νερό, και χύνεται σε μικρή λεκάνη. Μικρά

σχοινάκια που ήταν δεμένα από καρφία μπηγμένα στο βράχο και μια μωσφιλιά που είχε βλαστήσει εκεί στην πλαγιά. Ήταν φορτωμένα με πουκαμισάκια και άλλα εσώρουχα που αφιέρωναν εκείνοι που πλένονταν και λούζονταν για να γίνουν καλά από εκζεμάτα και άλλα δερματικά νοσήματα...

ΜΝΗΜΕΣ ΣΕ ΩΡΙΜΗ ΗΛΙΚΙΑ

Ο ηγούμενος ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΠΑΠΑΔΑΚΗΣ.

Το 1926-27 όταν πρωτοδιοριστήκα σαν δάσκαλος τοποθετήθηκα στον Κουτσοβέντη. Έμεινα στο χωριό και τα Σαββατοκυριακά πήγαινα στην Κυθρέα. Το απόγευμα του Σαββάτου πεζοπορώντας στο στενό δρομίσκο ανάμεσα στις ακακίες στα **λακκοβούναρα** κατέβαινα στο πατρικό μου σπίτι.

Τη Δευτέρα πολύ πρωί ξεκινούσα για τον Κουτσοβέντη. Τώρα πήγαινα καβαλλάρης στη φοράδα μιας στην οποία είχε φορτωμένα στο δισάκκι τα τρόφιμα που θα χρησιμοποιούσα ολόκληρη τη βδομάδα. Μαζί μου πήγαινε και ο αειμνηστος τώρα, κατά έξη χρόνια μικρότερος, ο αδερφός μου Μιγάλης - μαθητής τότε ακόμη στο Δημοτικό για να φέρει πίσω τη φοράδα.

Δυο-τρια απογεύματα όταν έκλειε το σχολείο ακολουθώντας τον ανηφορικό δρομίσκο ανάβαινα στο Μοναστήρι. Γνωρίστηκα με τον Ηγούμενο της Μονής πανοσιολογιότατο αρχιμανδρίτη Ευθύμιο Παπαδάκη με τον οποίο είχαμε συνομιλίες πάνω σε θρησκευτικά θέματα. Ο αειμνηστος Παπαδάκης ήταν Κρητικός και υπηρετούσε στους Αγίους Τόπους. Ήταν πολυδιαβασμένος, εμπριθής μελετητής των Γραφών και αρέσκετο στην ασκητική ζωή. Τα Σαββατοκυριακά κατέβαινε στη Λευκωσία.

Κάθε Δευτέρα γύριζε πίσω στο Μοναστήρι. Περνούσε από κοντά στο Σχολείο μου. Σταματούσε τη μούλα του κοντά στην εξώπορτα του Σχολείου για να μου πεί την Καλημέρα του. Στην ερώτησή μου: Τι νέα από την κλεινή πρωτεύουσα απαντούσε πάντα με την ίδια φράση «Ουδέν καινόν υπό τον ήλιον!» Ήταν αυστηρός, ασκητικός, λιτοδίαιτος αλλά ευπροσηγορός και πολύ φιλόξενος.

Και κάτι πολύ χαρακτηριστικό για τη νοημοσύνη των αλόγων.

Πέρασε ολόκληρη δεκαετία από τότε

που μετατέθηκα από το σχολείο του Κουτσοβέντη. Πήγαμε πάλι στη πανήγυρη του Χρυσόστομου. Είχαμε και την ασπροφοράδα του Αντωνιάζη. Σ' αυτή ήταν καβάλλα μια Ελληνίδα Σαμιώτισσα που είχε γνωρίσει με τη σύζυγο μου στη Κλινική του αειμνηστου Τοφαριδή, όπου είχαν υποστεί εγχείρηση σκωληκοειδίτιδας. Την πήραμε εκδρομή στο Χρυσόστομο. Οι άλλοι είχαμε γαϊδούρια. Όταν φτάσαμε στον Κουτσοβέντη η φοράδα της Θεανούλας πήγε και σταμάτησε εξω από την εξώπορτα του σχολείου! Δεν εννοούσε να κινηθεί από εκεί αναμένοντας το ξεφόρτωμα!

10. Η ΧΑΛΕΥΚΑ

Ενας ανηφορικός δρόμος στη νότια πλευρά της οροσειρας του Πενταδακτύλου - ασφαλτοστρωμένος από τα τελευταία χρόνια της Αποικιοκρατίας - προχωρεί από τη πλατεία του Κεφαλόβρυσου με βορειοανατολική κατεύθυνση προς τη Χαλευκασή.

Η οροσειρά που ξεκινά από το ακρωτήριο του Κορμακίτη ακολουθώντας τη βορινή παραλία καταλήγει στο Μοναστήρι του Αποστόλου Ανδρέα. Η βόρεια πλευρά της οροσειράς είναι κατάφυτη με πεύκα, κυπαρίσσια, ποικιλώνυμους θάμνους, ελιές και προπαντός χαρουπιές. Οι ελιές κι οι χαρουπιές φτάνουν μέχρι τη παραλιακή ζώνη και συναντούν τις αμμουδερές ακρογιαλίες ή τις βραχώδεις ακτές. Η νότια πλευρά της οροσειρας είναι γεμάτη βράχους σβεσσιολιθικούς, με κοιλώματα, χαραδρες και λαγκαδιές όπου τα νερά της βροχής μαζεύονται και απορροφούνται για να τροφοδοτήσουν τη τεράστια υπογεια δεξαμενή από την οποία παίρνουν τα κρυστάλλινα νερά τους οι τρεις μεγάλοι κεφαλοβρυσοι και πλήθος άλλων μικρότερων πηγών.

Υπάρχουν πολλά **πογάζια** (περάσματα) που συνδέουν τη νότια πλευρά με τη βόρεια. Το πογάζι των Πανάγγρων, του Αγίου Ιλαρίωνα - Δικώμου, του Πενταδακτύλου, της Χαλεύκας, του Τρικώμου, της Ακανθούς, της Καντάρας. Τα περάσματα ταυτα είναι κατάφυτα.

Το πιο ωραίο, το πιο ψηλό, το πιο πράσινο και πιο μαγευτικό πέρασμα, που μοιάζει με οροπέδιο, είναι η ΧΑΛΕΥΚΑ. Έχει το πιο ήπιο, το πιο γλυκό κλίμα κατά το χειμώνα και το πιο δροσερό, το πιο ρομαντικό και ευχάριστο κατά το καλοκαίρι, από κάθε άλλη γω-

νιά της Κυπριακής υπαίθρου

Η Αγγλοκρατία εκτιμώντας τη σταθερότητα του κλίματος και μοναδικότητα του τοπίου του καταπράσινου και την έκταση του κατάφυτου οροπεδίου αποφάσισε να το μετατρέψει σε δασικό σταθμό. Έκτισε τα απαραίτητα υποστατικά για τη λειτουργία του δασονομικού σταθμού, τοποθέτησε τηλεφώνια, έκτισε το απαραίτητο κέντρο για αναψυχή, που λειτουργούσε σαν καντίνα και διαμόρφωσε κατάλληλους χώρους για ψητά και κατασκεύασε πάγκους και τραπέζια για την εξυπηρέτηση των εκδρομικών επισκεπτών.

Εκατοντάδες οι επισκέπτες από την Κυθρέα και τα περίχωρα και ιδιαίτερα από τη Λευκωσία κατά τα Σαββατοκυριακά κατά την άνοιξη και τα καλοκαίρια. Τρώγοντας και διασκεδάζοντας απολάμβαναν τη δροσιά του καταπράσινου τοπίου και περπατώντας κατόπι στον ασφαλτοστρωμένο δρόμο προχωρούσαν, κάτω από τη σκιά των κυπαρισσιών και των πελώριων πεύκων, έφταναν στην κορφή του βουνού απ' όπου απολάμβαναν το μοναδικό πανόραμα της βορινής πλευράς της καταπράσινης και ανάπνευστο δροσερό αεράκι που ερχόταν από την απέραντη γαλανή θάλασσα.

Στα χρόνια της Ανεξαρτησίας με τη μεγάλη άνοδο του βιοτικού επιπέδου, την αυξανόμενη ευημερία, την αλματική εξελίξη των μέσων συγκοινωνίας και ιδιαίτερα τη καταπληκτική εξάπλωση του ιδιωτικού αυτοκινήτου οι εκδρομές στη Χαλεούκα έγιναν πυκνότερες.

Οι επισκέπτες ξεκινούσαν από τις πρωινές ώρες, σταθμεύαν για λίγο στον Κεφαλόβρυσο και περιεργάζονταν την πλατεία με τα πελώρια πλατάνια και τις στήλες των ηρωομαρτύρων της περιοχής που έδωκαν

το αίμα τους για την κατάλυση της Αποικιοκρατίας, δροσίζονταν στα κρύα νερά της Πηγής και συνέχιζαν τον δρόμο τους προς την Χαλεούκα

Εκεί στο γαλήνιο, καταπράσινο, περιβάλλο έπαιρναν το γεύμα τους και ξεκουράζονταν στον ίσκιο των δέντρων ή στο καφενεδάκι και άρχιζαν... τις εξερευνησεις της γύρω περιοχής προχωρούσαν σε στενά μονοπάτια κάτω από τη σκιά των πεύκων και έφταναν προς τα ανατολικά στα υψώματα του Γιαηλά ή προς τα δυτικά μέχρι το Αρμενομονάστηρο

Η Χαλεούκα ήταν προωρισμένη να αποτελεσει το εντευκτήριο χιλιάδων επισκεπτών από τη Λευκωσία κατά τους θερινούς μήνες και εξ αιτίας της μικρής της απόστασης από την Πρωτεύουσα, της πανοραμικής άποψης του κάμπου της Ανατολικής Μεσαορίας με τα χωριουδάκια και τις κωμοπόλεις και πέρα μακριά στα βαθιά του ορίζοντα στην Ανατολή, στη καταχνιά η μεγάλη πολιτεία του Βαρωσιού με τη μαυρογάλανη θάλασσα του κόλπου.

Αν δεν εμεσολαβούσε η επαίσχυντη επιδρομή του **Αττίλα** η Χαλεούκα ήταν προωρισμένη εξ αιτίας του ήπιου και σταθερού της κλίματος να μετατραπεί σε μόνιμη και περιζήτητη διαμονή όχι μόνο κατά τους θερινούς μήνες αλλά και σε όλη τη διάρκεια του έτους.

Η Κυβέρνηση της Δημοκρατίας θα έκανε τις απαραίτητες υποδομές για την ανάπτυξη του θερινού τουρισμού και η Χαλεούκα ήταν προωρισμένη να γίνει ένα από τα ωραιότερα και προσφιλέστερα Τουριστικά Κέντρα όχι μόνο για τον εσωτερικό αλλά ιδιαίτερα για τον αλλοδαπό Τουρισμό.

Γ. Α. Κορέλλης
Συνταξ. Δ/λος